

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

С.Г. БАТАЖОК,

к.е.н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

Соціально-економічні гарантії активізації інвестицій у «людський капітал»

У статті розкрито сутність та структуру соціально-економічних гарантій забезпечення розвитку людського капіталу на початковому етапі розвитку особистості, а також дана характеристика основних структурних елементів механізму забезпечення реалізації принципу суспільної справедливості та подолання соціально-класової нерівності при активізації інвестицій у людський капітал в Україні.

Ключові слова: державні соціальні-економічні гарантії, стандарти.

В статье раскрыты суть и структура социально-экономических гарантий обеспечения развития человеческого капитала на начальном этапе развития личности, а также дана характеристика основных структурных элементов механизма обеспечения реализации принципа общественной справедливости и преодоления социально-классового неравенства при активизации инвестиций в человеческий капитал в Украине

Ключевые слова: государственные социально-экономические гарантии.

The substance and structure of social and economic guarantees of development human capital are revealed in the article. Also it's given the feature of the main structured elements of mechanism of the public justice principle realization and overcoming of social class inequality under human capital investments activation in Ukraine.

Постановка проблеми. Нині в умовах ринкової економіки України спостерігається різке зниження рівня життя пе-

реважної більшості населення та поширення бідності, що поглиблює суспільну нерівність та порушує соціальну справедливість, ключовим принципом якої є рівність. При цьому міру рівності розуміють не як необґрунтоване, невиправдане зрівняння в системі оплати праці незалежно від її кількості та якості, а як, по-перше, приблизно однаковий для всіх членів суспільства спосіб добування засобів до життя, який не має відривати міру трудової та іншої легітимної економічної діяльності від міри споживання, і, по друге, надання всім членам суспільства рівних стартових умов в реалізації здібностей, зокрема і щодо забезпечення рівності інвестицій у розвиток людського капіталу.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Над розробкою актуальних проблем підвищення рівня життя та впровадження державних соціально-економічних гарантій і стандартів працюють провідні наукові установи України та такі українські вчені, як І. Бондар, Е. Лібанова, В. Новіков, А. Колот, В. Мандибур, В.Б. Тропіна та інші. Водночас динамічний розвиток ринкового процесу, зміна рівня та якості життя населення потребують подальшого дослідження проблем соціальних гарантій та створення і застосування системи соціальної стандартизації, моделювання складних систем державного регулювання соціального розвитку, в тому числі забезпечення інвестицій у людський капітал.

Метою статті є дослідження системи державних соціальних стандартів, нормативів та гарантій в Україні, виявлення проблем та шляхи поліпшення діючого механізму їх

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

визначення в контексті загального розвитку «людського капіталу».

Виклад основного матеріалу. Конституція України, проголошуючи, що добробут населення України має відповідати сучасним світовим стандартам рівня життя, і відповідно до цього гарантує кожному «право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» [1], а також гарантії щодо права на охорону здоров'я та освіти.

Важливою та ефективною складовою забезпечення соціальної справедливості є соціально-економічні гарантії. Саме вони традиційно вважаються основою суспільного добробуту [4]. Це твердження ґрунтується на функціональному призначенні системи державних соціальних гарантій – забезпечення кожній особі можливості споживати економічні блага на рівні, не нижчому визначених норм. Проте обмеженість бюджетних коштів істотно зменшила суспільні соціальні фонди споживання, значна частина послуг стали платними та майже недоступними в умовах низької купівельної спроможності населення. Як наслідок – незадовільне економічне забезпечення життєдіяльності та розвитку населення, криза системи соціального захисту.

Актуальним стало питання впорядкування принципів, обґрунтування кількісних показників та видів соціальних послуг як мінімальних гарантій державного захисту населення та вироблення адекватної соціальної політики, спрямованої на формування та застосування ефективної системи забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах та фінансових ресурсах для їхньої реалізації, в тому числі і на розвиток людського капіталу.

При цьому основні принципи і цілі державної участі зводяться до визначення пріоритетів у соціальній сфері, поєднання загальнодержавних механізмів із розвитком ініціативи місцевих органів влади і створення єдиного соціального простору, відповідальності за встановлення мінімальних соціальних стандартів та гарантій, забезпечення реалізації прав громадян у соціальній сфері, передбачених Конституцією України та законодавчими актами.

Впровадження механізму нормативного регулювання соціальних потреб ускладнюється комплексним характером процесів соціального розвитку, відсутністю єдиних правових та методичних основ обґрунтування соціальних норм та нормативів, а також механізмів управління системою державно гарантованої стандартизації.

Необхідна певна підготовча робота щодо аналізу сучасного стану рівня споживання та одержання різними групами населення соціальних послуг, а також розбіжностей у рівні доходів та витрат. Для більш об'єктивного відображення реального прожиткового мінімуму є необхідність уточнення наборів харчових продуктів, непродовольчих товарів, послуг та удосконалення методології визначення їх вартісної величини.

З трьох основних джерел інвестування в «людський капітал» (що надходять від роботодавця, держави та домашнього

господарства) основне навантаження, особливо при народженні дитини та протягом усього періоду перебування її у стані утримання, покладається на сім'ю. Тому надзвичайно важливим є гарантування державою отримання працюючими батьками доходів, необхідних для забезпечення розширеного відтворення «людського капіталу» на початковому етапі розвитку дитини, а також забезпечення необхідного рівня освіти, культури, охорони здоров'я, житлових умов тощо.

Нині в Україні державні соціальні стандарти, що гарантовані державою в сфері оплати праці, допомог, інших соціальних виплат, освіти, культури, охорони здоров'я та житлово-комунального обслуговування встановлені Конституцією України, а також законодавчими та нормативними актами відомчого характеру. Однак ця система не є цілісною, деякі стандарти поки що не зорієнтовані на конституційні норми і, як наслідок, не забезпечують їх головне призначення – стати основою для розрахунку розмірів мінімально необхідних видатків при формуванні бюджетів усіх рівнів та соціальних фондів, міжбюджетних відносин, розробці загальнодержавних і місцевих програм економічного і соціального розвитку. До того ж, враховуючи значну розбіжність економічних, кліматичних, екологічних та інших умов проживання населення по регіонах України, потрібна система диференційованих державних соціальних стандартів та соціально-економічних гарантій.

Правові засади для формування та застосування соціальних стандартів та нормативів закладає Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 №2017–III. Цей закон покликаний забезпечити реалізацію закріплених Конституцією України найважливіших гарантій населенню на рівні, не нижчому за мінімальний, та передбачає механізм фінансового забезпечення надання державних соціальних гарантій, розмежування повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо вирішення цих питань.

З метою запровадження державної соціальної стандартизації та відповідно до зазначеного закону розроблено і затверджено Державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів від 17.06.2002 №293. Цей документ містить перелік державних соціальних стандартів і нормативів в усіх сферах їх застосування. Класифікатор передбачає забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій, законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів, диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів, наукового обґрунтування норм споживання, гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні.

Об'єктами класифікації є державні соціальні стандарти і нормативи у сферах: 1) доходів населення; 2) соціального обслуговування; 3) житлово-комунального обслуговування; 4) транспортного обслуговування та зв'язку; 5) охорони здоров'я; 6) забезпечення навчальними закладами; 6) обслуговування

закладами фізичної культури та спорту; 7) побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування; 8) соціальної роботи з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей.

У Класифікаторі визначено, що центральні та місцеві органи виконавчої влади є відповідальними за розроблення державних соціальних стандартів і нормативів та в проведенні моніторингу їх застосування і фінансового забезпечення.

Проте процес розроблення державних соціальних стандартів і нормативів, передбачених Державним класифікатором, йде дуже повільно.

Перш за все це стосується соціальних стандартів і нормативів за класифікаційними кодами: соціальна норма житла та нормативи користування житлово-комунальними послугами, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії малозабезпеченим громадянам; норми забезпечення транспортом загального користування, норматив забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я; перелік безоплатних послуг, які надаються населенню закладами, підприємствами, організаціями та установами культури; нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України; показники якості надання побутових послуг.

Державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів [2] пропонує лише загальний опис критеріїв та видів нормативів, за якими необхідно оцінювати надання тієї чи іншої безплатної послуги. Змістовне розкриття зазначених норм не надається: часовий вимір надання послуги, обсяги харчування, порядок оцінки ефективності тощо.

Унаслідок відсутності нормативів регулювання тарифів на оплату послуг соціальної сфери:

- замовники послуг соціальної сфери (відповідні органи місцевої влади) не мають уявлення ні про вартість конкретних послуг, ні про ефективність використання коштів, сплачених за їхнє надання;

- відсутнє належне економічне обґрунтування видатків на забезпечення мінімальних стандартів надання послуг соціальної сфери, що веде до диспропорцій у розподілі фінансування та до недофінансування;

- відсутні затверджені стандарти якості надання послуг соціальної сфери;

- значна частина послуг соціальної сфери, яка надається недержавними постачальниками, випадає з поля нормативного регулювання та державної підтримки, відсутня система ліцензування таких послуг;

- система взаємовідносин між замовником і постачальником послуг орієнтує постачальника не на результат соціального обслуговування (тобто позитивні зміни в соціальній сфері), а на забезпечення процесу соціального обслуговування – відтак оцінка ефективності надання послуг оцінюється виключно за кількістю осіб, що отримали послугу за звітний період, а якість послуги опиняється поза управлінським впливом замовника;

- відсутні механізми підвищення фінансової автономності органів місцевої влади, які змушені спрямовувати делегова-

ні та власні видатки місцевих бюджетів згідно з визначеними центром нормативами та не мають можливості змінити принципи фінансування соціальних видатків;

- концентрація замовників послуг соціальної сфери на фіксованих постачальниках перешкоджає розвитку альтернативних постачальників, які не мають відповідного простору для конкуренції за отримання замовлень [6].

До основних державних соціально-економічних гарантій, що забезпечують (прямо чи опосередковано) розвиток людського капіталу, належать: мінімальний розмір заробітної плати, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги на дітей та інші соціальні виплати сім'ям, а також витрати держави та сім'ї на охорону здоров'я та освіту. При цьому державні соціальні гарантії, що є основним джерелом існування родини (окремої особи), не можуть бути нижчими від базового державного соціального стандарту, яким визначено прожитковий мінімум. Саме цей стандарт встановлюється законом і на основі його визначаються державні соціально-економічні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, освіти і охорони здоров'я тощо. Ця норма закону виконується лише частково, як і та, що гарантує конституційне право на достатній життєвий рівень громадян.

Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» від 15.01.99 щорічно Верховна Рада України затверджує до початку розгляду державного бюджету України і періодично переглядає, відповідно до зростання індексу споживчих цін, прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, кого відносять до основних соціальних і демографічних груп населення. Закон також дає право органам місцевого самоврядування затверджувати регіональний прожитковий мінімум, яке майже не використовується на рівні регіонів.

Установлений прожитковий мінімум застосовується для загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм, встановлення розмірів мінімально гарантованих доходів, визначення розмірів соціальної допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також інших соціальних виплат, визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування і забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших, формування державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини і збереження її здоров'я набору харчових продуктів, а також мінімального набору непродовольчих товарів, послуг, необхідних для задоволення основних соціальних та культурних потреб особистості. Для розрахунку вартісних величин цих наборів використовуються середні споживчі ціни (тарифи) в країні (регіоні).

Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років, від 6 до 18 років, працездатних осіб, осіб, які втратили працездатність. Уперше розмір прожиткового мінімуму було затверджено у 2000 році Законом України «Про затвердження прожиткового мінімуму на 2000 рік» від 05.10.2000 (табл. 1).

Основні тенденції формування вартісної величини прожиткового мінімуму показує характеристика його структури. Основну частку у вартісній величині прожиткового мінімуму для всіх основних соціальних і демографічних груп населення складають харчові продукти. Так, у прожитковому мінімумі для працездатних осіб питома вага харчових продуктів становить близько 50%, непродовольчих товарів – 25%.

Основні тенденції формування вартісної величини прожиткового мінімуму показує характеристика його структури. Основну частку у вартісній величині прожиткового мінімуму для всіх основних соціальних і демографічних груп населення становлять харчові продукти. Так, у прожитковому мінімумі для працездатних осіб питома вага харчових продуктів становить близько 50%, непродовольчих товарів – 25%.

Прожитковий мінімум є основним нормативним та аналітичним інструментом оцінки, прогнозування та регулювання розмірів, структури та динаміки показників рівня життя населення. Саме на його основі визначаються основні державні соціальні гарантії, що постійно збільшуються, проте вони ще не досягають його розміру. Так, мінімальний розмір заробітної плати з 2010 року залишається на рівні прожитковому мінімуму для працездатних осіб. У 2013 році передбачається зменшення грошового розриву між посадовим окладом (тарифною ставкою) працівника першого тарифного розряду ЄТС та мінімальною заробітною платою у середньому за рік на 20%.

Важливе значення має співвідношення темпів зростання прожиткового мінімуму та індексу споживчих цін. Протягом 2010–2013 років це співвідношення було на користь про-

житкового мінімуму, тобто підвищення його за цей період відбувається швидше, ніж росте інфляція.

Мінімальний розмір допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку в 2013 році становить 130 грн. на кожну дитину, або 11% прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Водночас розмір допомоги при народженні дитини більш ніж на порядок перевищує розмір прожиткового мінімуму, тобто з 2012 року її рівень зріс у 30 раз на одну особу. Порівняно з 2012 роком розміри допомоги при народженні дитини у 2013 році збільшені на 8,8% (на першу дитину – до 29 160 грн.; на другу дитину – до 58 320 грн.; на третю і наступну дитину – до 116 640 грн.).

Практично важливим питанням у даний час є запровадження соціальних норм і нормативів у галузях соціальної сфери, освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального, транспортного обслуговування, зв'язку тощо. Ці норми і нормативи є зобов'язанням держави перед різними категоріями й групами населення та спрямовані на забезпечення його гарантованими і якісними послугами, відповідно мають бути забезпечені за рахунок фінансових ресурсів держави.

Однак серед соціальних норм і нормативів, передбачених Державним класифікатором соціальних стандартів та нормативів, тільки частина їх є вже чинними, деякі перебувають на стадії розробки та опрацювання, а решта взагалі ще не розроблені. І, як наслідок, зазначені нормативи не забезпечують головного призначення – стати основою для розрахунку розмірів необхідних видатків при формуванні бюджетів усіх регіонів. Так, для призначення та визначення розмірів соціальних допомог замість базового державного соціального стандарту – прожиткового мінімуму, на основі якого визначаються розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат, застосовується додаткова, не передбачена системою соціальних стандартів та нормативів категорія – «рівень забезпечення прожиткового мінімуму» (гарантований мінімум) для встановлення розмірів соціальних гарантій та соціальної

Таблиця 1. Основні державні соціальні стандарти та гарантії в середньому за рік на одну особу для основних соціально-демографічних груп населення, грн.

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
Прожитковий мінімум	639	843	914	1042	1142
у % до попереднього року	105,2	131,9	108,4	114,0	109,6
Для дітей віком до 6 років	570	771	835	915	1002
у % до попереднього року	105,5	135,3	108,3	109,6	109,5
Для дітей віком від 6 до 18 років	714	921	1000	1141	1248
у % до попереднього року	104,9	129,0	108,6	114,1	109,4
Для працездатних осіб	682	888	963	1098	1183
у % до попереднього року	105,0	130,2	108,4	114,0	107,7
Для осіб, які втратили працездатність	511	709	767	842	923
у % до попереднього року	105,8	138,7	108,2	109,8	109,6
Мінімальна заробітна плата	643	888	963	1098	1183
у % до попереднього року	120,8	138,1	108,4	114,0	107,7
Посадовий оклад працівника I тарифного розряду ЄТС	545	571	637	800	946
у % до попереднього року	103,3	104,8	111,6	125,6	118,3
Мінімальна пенсія	549	709	767	842	922
у % до попереднього року	107,7	129,2	108,1	109,8	109,5
Індекс споживчих цін, %	15,9	9,4	4,6	7,9	5,9

Розраховано за даними Держкомстату України – Електронний ресурс. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

допомоги. Законом України «Про Державний бюджет на 2013 рік» встановлений рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму: для працездатних осіб – 21%, для дітей – 75%, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 100% відповідного прожиткового мінімуму.

Розміри гарантованого мінімуму встановлюються виходячи з фінансових можливостей бюджету. Тобто формування цих соціальних видатків не пов'язано із застосуванням прожиткового мінімуму, а базується на використанні ресурсного методу, що є некоректним підходом з погляду реалізації принципу соціальної справедливості.

Соціальні умови життя населення в різних регіонах України досить розрізняються. Спостерігається значна диференціація в доходах, рівнях цін та розмірах споживання тощо. Тому більш об'єктивну оцінку динаміки цін, реальних доходів населення, зокрема заробітної плати та її купівельної спроможності, економічного становища окремих соціальних груп населення, дає використання фактичної величини прожиткового мінімуму. Тому методично величину і динаміку прожиткового мінімуму по Україні необхідно доповнити аналізом цього показника в розрізі регіонів.

Аналіз застосування державних соціальних стандартів і гарантій в Україні дає змогу зробити такі висновки. По-перше, актуальним завданням залишається використання державних соціальних стандартів та нормативів для розрахунку видатків на соціальні цілі та формування на їхній основі бюджетів усіх рівнів та соціальних фондів, міжбюджетних відносин, розробки загальнодержавних і місцевих програм економічного та соціального розвитку. По-друге, необхідно розробити механізм поетапного наближення основних державних соціальних гарантій до розміру прожиткового мінімуму. Це обумовлено тим, що нині соціальні гарантії є нижчими від базового державного соціального стандарту – прожиткового мінімуму. При цьому основні державні соціальні гарантії мають створювати рівні можливості для мінімального споживання в регіонах, тобто ці гарантії мають відповідати регіональному прожитковому мінімуму. Отже, механізм поступового наближення основних соціальних гарантій до прожиткового мінімуму необхідно пов'язати з переходом від однакових по всій країні гарантій до диференційованих по регіонах. По-третє, на державному рівні затвердити регіональний прожитковий мінімум. Цей соціальний стандарт на рівні регіонів дасть можливість вирішити проблему наближення основних соціальних гарантій до прожиткового мінімуму, підвищення доходів населення та їх купівельної спроможності. До того ж забезпечить єдиний підхід до формування місцевих бюджетів, що дасть змогу пом'якшити різницю у рівні доходів і підтримати необхідні стимули до їх підвищення за рахунок власних можливостей бюджету.

Про обмеженість бюджетного фінансування потреб на соціальні цілі, що визначають інвестування в людський капітал, засвідчують дані табл. 2.

За результатами аналізу фінансового забезпечення державного сектору охорони здоров'я виявлено масштабне скорочення обсягів фінансування, які за досліджуваний період зменшилися майже у вісім разів від рівня, досягнутого в 1991 році. Це призвело до виникнення таких негативних явищ, як недофінансування витрат на медикаменти і харчування, відсутність коштів на впровадження нового медичного обладнання, погіршення якості медичного обслуговування. У 2009–2013 роках ситуація з фінансуванням охорони здоров'я трохи покращилася, але багато проблем так і не вирішено.

Значна частка фінансування охорони здоров'я (до 98%) витрачається на оплату праці і нарахування на неї, оплату комунальних послуг, утримання ліжкового фонду, приміщень. А решта на лікування та на впровадження нового медичного обладнання. В 2012 році видатки розвитку на охорону здоров'я становили 1,15% від загальних видатків розвитку зведеного бюджету. В 2013 році видатки розвитку зменшилися на 0,8%. Система фактично працює сама на себе. В нашій країні панує принцип утримання мережі медичних установ, а не оплати медичних послуг. Хоча за 2009–2013 роки фінансування системи охорони зросло на 53%, це не найкраще вплинуло на ситуацію у сфері охорони здоров'я. Платники податків мають фінансувати не систему охорони здоров'я, а безпосередньо медичні послуги, їхню сучасність, якість і ефективність.

Очевидно, що завдання забезпечення здоров'я населення в Україні мають бути віднесені до числа першочергових пріоритетів державної політики, а превентивно-оздоровчу роботу на всіх етапах життя людей слід розглядати як ефективне інвестування, що справляє величезний позитивний вплив на економічний і соціальний розвиток суспільства [5].

В Україні спостерігається тенденція до зниження видатків на освіту за рахунок бюджетних коштів та зростання позабюджетних витрат на отримання освітніх послуг. У 2009 році на освіту та науку було виділено 2,04% від ВВП, а в 2013 році на освіту, науку, фізичну культуру і спорт – 1,5%.

Видатки розвитку освіти збільшилися за досліджуваний період на 2,41%, але, за оцінками Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, цих коштів недостатньо. Скорочення наукового кадрового потенціалу у поєднанні з обмеженням доступності якісної освіти становить, на думку експертів Центру Разумкова, реальну загрозу перспективі впровадження інноваційної моделі економічного розвитку України.

Фінансування організацій та установ культури і мистецтва здійснюється за рахунок бюджетних коштів. За 2009–2013 роки було виділено щороку лише 0,15% від ВВП.

Поліпшення процесу інвестування потреб розвитку людського капіталу можна здійснити шляхом раціоналізації соціальних зобов'язань держави. Це можна зробити, якщо частину соціальних зобов'язань доцільно перевести на страхові принципи фінансування. Йдеться про страхове фінансування медичних послуг у рамках системи соціального

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Таблиця 2. Видатки зведеного бюджету України на соціально-економічні складові, що найбільш повно фінансують розвиток людського капіталу

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП номінальний, млн. грн.	913345	1082569	1316600	1500000	1687800*
Разом видатків зведеного бюджету, млн. грн., з них:	274156,4	307748,2	342690,3	413605,3	412060,6
культура	1366,3	1637,4	1921,7	2414,7	2460,1
освіта, наука та спорт**	18612,3	19997,8	20122,0	27308,8	25230,9
охорона здоров'я	5904,2	6135,1	7548,7	7046,8	9041,8
фізична культура і спорт	1017,1	1445,4	X	X	X
Видатки розвитку зведеного бюджету, млн. грн., з них:	39822,5	25680,4	62961,2	69435,9	40555,5
культура	20,7	24,5	66,2	103,5	36,2
освіта, наука та спорт**	1127,5	1464,7	1646,6	2693,2	2123,6
охорона здоров'я	397,3	197,0	885,7	794,8	282,1
фізична культура і спорт	10,1	10,9	X	X	X
Видатки у % до ВВП:					
культура	0,15	0,15	0,15	0,16	0,15
освіта, наука та спорт**	2,04	1,85	1,53	1,82	1,50
охорона здоров'я	0,65	0,57	0,57	0,47	0,54
фізична культура і спорт	0,11	0,13	X	X	X
Видатки у % до видатків зведеного бюджету					
культура	0,50	0,53	0,56	0,58	0,60
освіта, наука та спорт**	6,79	6,50	5,87	6,60	6,12
охорона здоров'я	2,15	1,20	2,2	1,70	2,19
фізична культура і спорт	0,38	0,47	X	X	X
Видатки розвитку у % до загальних видатків розвитку					
культура	0,05	0,09	0,11	0,15	0,09
освіта, наука та спорт**	2,83	5,70	2,62	3,88	5,24
охорона здоров'я	0,10	0,77	1,41	1,15	0,70
фізична культура і спорт	0,03	0,04	X	X	X

Розраховано за даними Держкомстату України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

* Прогноз

** 9 грудня 2010 року Міністерство освіти і науки реорганізоване в Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

страхування. Зважаючи на те що сьогодні значна частина послуг охорони здоров'я і освітніх послуг надається на платній основі і ціни на такі послуги є доступними тільки для значної частини населення, переведення їх на страхові принципи могло б зробити їх більш доступними для населення із середніми та низькими доходами.

Другим напрямом може стати програма соціальної допомоги. Соціальна допомога – грошова допомога і допомога в натуральній формі, яка надається особам у кризовій ситуації (малозабезпеченість, бездоглядність, недієздатність, відсутність постійного житла, потреба в постійному догляді), а також для підтримки сімей із дітьми (по вагітності та пологах, при народженні дитини, по догляді за дітьми). Завданням соціальної допомоги є полегшення матеріального стану людей незалежно від їхньої трудової діяльності. До основних видів допомоги, що адмініструються органами праці та соціального захисту, населення належать: допомога сім'ям з дітьми відповідно до Закону «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 20.11.92; державна допомога малозабезпеченим сім'ям; державна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам; допомога малозабезпеченій особі, яка проживає з інвалідом 1 чи 2 групи внаслідок психічного розладу; субсидія на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг та придбання скрапленого газу, твердого палива.

Як правило, програми соціальної допомоги не охоплюють на сто відсотків контингент населення, на який вони спрямовані, будь-якій програмі притаманні помилки «включення» та «виключення». Дані обстежень умов життя домогосподарств України свідчать про надто низький рівень охоплення бідного населення програмою адресної соціальної допомоги з мало-забезпеченості (серед населення, яке визначене бідним за відносним критерієм, лише 10% отримують адресну допомогу по малозабезпеченості, а серед населення, що має сукупні доходи нижче межі, яка дає право на отримання допомоги, – 23%). Дана ситуація зумовлюється такими чинниками: 1) не-доліками у методиці визначення сукупного доходу сім'ї для надання соціальної допомоги; 2) великими обсягами «тіньової» зайнятості (і відповідно «тіньового» доходу), що є причиною високого ступеня невідповідності реальним тих доходів, які зазначені у довідках, що надають в органи соціального захисту особи, які претендують на отримання допомоги; 3) психологічними настановами населення на отримання допомоги від держави (соціальний патерналізм); 4) відсутністю ефективного контролю за повнотою і достовірністю даних про добробут сім'ї, а також дієвої системи відповідальності за надання недостовірної інформації з боку претендентів на отримання допомоги; 5) відсутність ринкової конкуренції: споживачі послуг соціальної сфери позбавлені можливості вибору постачальника, сам постачальник позбавлений стимулів

підтримання на належному рівні і підвищення доступності та якості послуги.

Методика визначення нужденності сім'ї має більш реально враховувати чинники так званого економічного потенціалу сім'ї, до якого відносять трудові можливості членів домогосподарства самостійно забезпечувати свої потреби, нерухомість і транспортні засоби, які могли б, але не дають своїм власникам додатковий стійкий дохід. При цьому критеріями для надання допомоги мають бути такі: 1) середній розмір доходу на члена сім'ї нижче за встановлену межу; 2) відсутність нерухомості, накопичень, крупної земельної ділянки або майна, що може бути джерелом додаткового доходу; 3) наявність у сім'ї соціально вразливих категорій громадян (дітей-інвалідів, дітей-сиріт), що перебувають під піклуванням, самотні матері, вагітні жінки тощо.

Доцільно розвивати систему надання всіх видів допомоги «в одному вікні», перші результати впровадження якої в територіальних органах соціального захисту можна оцінити цілком позитивно. Це дає можливість скоротити час для збирання документів для одержувачів допомоги, уніфікує процедуру призначення допомоги, створює більш зручні та сприятливі умови для клієнтів і працівників відповідної служби.

Слід констатувати, що перехід до ринкових методів господарювання в Україні досі майже не поширювався на реформування системи послуг соціальної сфери. Вона залишається побудованою за принципом утримання постачальників, а не купівлі конкретних послуг. Підвищення адресності та якості надання соціальних послуг при раціональному використанні бюджетних коштів є одним із пріоритетів реформування системи соціального обслуговування України [3].

З огляду на зазначене вище необхідно зазначити, що гнучке та виважене застосування наведених заходів дозволить суттєво покращити процес забезпечення реалізації соціально-економічних гарантій, що спрямовані на інвестування людського капіталу.

Висновки

1. Прискорити процес розроблення державних соціальних стандартів і нормативів, передбачених Державним класифі-

катором, для чіткого визначення складових кожної соціальної послуги і розрахунку її вартості.

2. Встановлення розміру державної соціальної допомоги повинно здійснюватися на основі системи нормативів, це дасть змогу забезпечити адресність її спрямування.

3. Активізувати фінансовий контроль за наданням соціальної допомоги з метою результативного використання бюджетних коштів.

4. Необхідно визначити собівартість соціальних послуг, гарантованих державою на безплатній основі, соціально та економічно обґрунтувати форми і методи їх надання.

5. Розробити механізм переходу від однакових у країні соціальних гарантій до диференційованих по регіонах – це забезпечить єдиний підхід до формування місцевих бюджетів, що дасть змогу пом'якшити різницю у рівні доходів населення і підтримати необхідні стимули до їх підвищення за рахунок власних можливостей бюджету.

Список використаних джерел

1. Україна. Конституція. Постанова ВРУ від 28.06.96 №254/96-ВР // Відомості ВРУ. – 1996. – №30.

2. Україна. Міністерство праці та соціальної політики. Наказ «Державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів» від 17.06.2002 №293.

3. Україна. Комітет з економічних реформ при Президентові України. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf

4. Василик О.Д. Теорія фінансів: [підручник] / О.Д. Василик – К.: НІОС. – 2003. – 416 с.

5. Карлін М.І. Бюджетна система України: [навч. посіб.] / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2008. – 428 с.

6. Кочеміровська О.А. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні: [аналітична доповідь] / О.А. Кочеміровська, О.М. Поліщук. – К., НІСД, 2012. – 54 с. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/soczahyst.pdf

УДК 659075.0

О.Г. ГОНЧАРЕНКО,
к.е.н., доцент,

Пенітенціарна система як виробник матеріальних благ

Досліджено природу суспільних благ, які надаються Державною кримінально-виконавчою службою України в забезпеченні захисту декларованих інтересів особистості та втрат від злочинності, що на сучасному етапі є значущою загальнодержавною проблемою.

Ключові слова: суспільні блага, суспільно корисна праця, ресоціалізація, соціальна реабілітація.

Исследована природа общественных благ, которые предоставляются Государственной уголовно-исполни-